

ՎԱՐԴԵ ՔԱՆԱՆՈՒՄ

ԿԱՐԴԻՆԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ՝ ՔԱՆՏԱՐԻ

Մանավանդ վարմն ու որոգայթները

զաղտնի են, ծածուկ,

Բսկ հնարադիրն աննկատելի.

Ներկան անգո է, անցյալն անորոշ, գալիքն

անստույգ:

Գրիգոր Նարեկացի

«Մատյան Ողբերգության» (Բան ԺԵ, գ)

Բնագիտությանը հայտնի է խնդիր, որի լուծումներից մեկն էլ չի բացառում թիթե-
ռի թևի շարժման հետևանքով հողմապտույտի առաջացումը: Այդ երևույթը հենց այդ-
պես էլ կոչել են՝ «Թիթեռի էֆեկտ»¹: Դրա էությունը կայանում է նրանում, որ խիստ
անհավասարակշիռ ոչ գծային միջավայրում կարող են առաջանալ կայուն ինքնա-
կազմակերպված համակարգեր, այլ խոսքով՝ այդպիսի դեպքերում չնչին ազդեցու-
թյունն իսկ ուժգնանում է միջավայրի կողմից, և քառսից ծնունդ է առնում բոլորովին
նոր կարգ²: Առաջնորդվելով նմանության սկզբունքով՝ հնարավորինս խուսափելով
մեխանիկական գուգահեռումներից, կարելի է ենթադրել, որ այսօրվա Աշխարհը
բնութագրող իրավիճակում առկա են վերը նկարագրված երևույթը բնորոշող բոլոր
նախապայմանները: Իրավամբ, ինֆորմացիայի խտության մեծացման հետ մեկտեղ
ժամանակի ահագնացող արագացումը հանգեցրել է անընդհատ «փոքրացող» Աշ-
խարհի ներկա ընթացքին և շատ շուտով յուրաքանչյուր անհատի արարքը կարող է
ուժգնանալ հանրության կողմից ու նոր կարգի ծննդյան պատճառ հանդիսանալ: Դա
ինքնին նշանակում է, որ այլևս անհատ մարդու վարքագիծը և ընկալումները դադա-
րում են միայն իրենք լինելուց, քանի որ յուրաքանչյուրի մոտեցումներից էապես
կախված է բոլորի ապագան ու թե ինչպիսի Աշխարհի նոր կայուն վիճակ է հաս-
տատվելու հեռանկարում: Հետևաբար անհատի արտաքին կյանքը չի կարող ինքնու-
րույն զարգանալ՝ չառնչվելով նրա ներքին հոգևոր ընթացքներին, ինչը կատարվել ու
կատարվում է մեր ժամանակներում, որի հետևանքով այսօր էլ մարդկությունը փոր-
ձում է իր առջև ծառացած խնդիրները կա՛մ սառեցնել՝ դրանց լուծումը փոխանցելով
հաջորդ սերունդներին, կա՛մ էլ հատվածական մոտեցումներով առաջնորդվելով՝ էլ
ավելի է խորացնում առկա ճգնաժամը՝ այն վերածելով համապարփակ ճգնաժամի:

Ժամանակի մեջ, երբ մարդկության արտաքին կյանքի և ներքին հոգևոր ընթացքի
անհամապատասխանությունը հասնում է կրիտիկական եզրագծին և սպառնում ողջ
տիեզերքի գոյությանը, տեղի է ունենում վերաարարման ակտ. մինչ օրս, իրականաց-

¹ С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий, «Синергетика и прогнозы будущего, Москва, 2001 г., էջ 24.

² Г. Николис, И. Пригожин, Познание Сложного, Москва, 1990 г., с. 71.

վել են երեք այդպիսի ակտ, որոնք խորհրդանշվում են համապատասխանաբար Ջրհեղեղով, Հայկի և Բելի պատերազմով և Քրիստոսի մարդեղացմամբ: Դրա լավագույն ապացույցը կայանում է նրանում, որ միայն նշված իրադարձություններից հետո է մարդկությունը սահմանել ժամանակի հաշվարկման նոր սանդղակներ՝ յուրաքանչյուր դեպքում որպես զրոյական սկզբնակետ համարելով իրադարձության ծննդյան պահը (համապատասխանաբար՝ Ջրհեղեղից առաջ և հետո, Հայկյան ժամանակացույց և՛ Հիսուսի ծնունդից առաջ, և՛ հետո):

Բնագիտության մեջ վերաարարման սկզբունքը հայտնի է ռեգեներացիա անվանումով, համաձայն որի, սերված ազդանշանը (ինֆորմացիան), օբյեկտիվորեն, ժամանակի ընթացքում աղմուկների պատճառով աղճատվում է, և նախնական ինֆորմացիայի հարատևության ապահովման համար անհրաժեշտ է լինում ժամանակ առ ժամանակ վերարտադրել (ռեգեներացնել) ազդանշանը³: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ Տիեզերքի ինքնապահպանման գերխնդիրը հանգում է նախնական ինֆորմացիայի պահպանման համընդհանուր սկզբունքին:

Միևնույն ժամանակ, ռեգեներացիայի շնորհիվ ազդանշանը ընդունող օբյեկտում կուտակված սեփական ինֆորմացիան սկսում է նյութականանալ և երևութական հարթությունում հանդես է գալիս որակապես նոր չափ-ձևերի բազմազանությամբ ու դրանց անընդհատ տրոհման ընթացքով: Այսպիսով, տիեզերքի ծավալումը բոլոր մակարդակներում և այդ մակարդակների մասը կազմող ենթամակարդակներում ընթանում է միաժամանակ երկու ուղղությամբ՝ նյութի հարթության մեջ անընդհատ տրոհման և դիֆերենցման, իսկ Ոգու (ինֆորմացիայի) հարթությունում՝ կուտակման և միասնականության աստիճանի աճի: Ակներևաբար, վերաարարումով պայմանավորված և համամարդկային կարգը բնութագրող ինֆորմացիայի (Արարչական կամքի) ու մարդկության ներքին ինֆորմացիոն կուտակումը բնորոշող ազատ կամքի միջև փոխհարաբերությունները միջնորդավորված են տիեզերական էությունը մարդկային էակի կողմից ընկալելու էներգետիկ ունակությամբ⁴, գրված էլ է, թե. «Աստված ստեղծեց մարդուն Իր պատկերով ու նմանությամբ», այսինքն մարդն իբրև կատեգորիա առկա է միայն մետաֆիզիկական (բնագանցական) հարթության մեջ, իբրև Աստծո Մտքում հղացած ինֆորմացիա. «Ի սկզբանե էր Բանը, և Բանը Աստծո մոտ էր, և Բանը մարմին եղավ ու բնակվեց մեր մեջ» (Հով. Ա 1, 14):

Ֆիզիկական հարթությունում բնագանցական Մարդը (իբրև հավաքական մարդկության Արարչական հղացում) պրոյեկտվում է Ռասաների տեսքով (Մև, Կարմիր, Դեղին, Սպիտակ), վերջիններս իրենց հերթին տրոհվում են Ազգերի, որոնք իրենց ներսում բաղդատվում են Ցեղային միությունների, սրանք էլ Տոհմերի, ապա ընտանիքների՝ ընդհուպ մինչև մարդ անհատը: Տրոհման այս գործընթացը արտացոլում է տիեզերականության տարածաժամանակային ծավալման համընդհանուր զարգացումը՝ յուրաքանչյուր դեպքում անդրադարձնելով Արարչագործության հերթական փուլը, Հավիտենական Կյանքի հաջորդական երևակումը, որն էլ իրենից ներկայացնում է Մարդկության Պատմության ներքին տրամաբանությունը հանդիսացող պատմականությունը՝ բաշխված լինելով տարածության և ժամանակի մեջ ըստ համապատաս-

³ **Д. С. Чернавский**, Синергетика и информация, Москва, 2004 г., с. 22.

⁴ **Г. Хакен**, Информация и самоорганизация, Москва, 2005 г., с. 35.

խան արտաքին իրավիճակների:

*Հարստանում ես մեծապես տալով, ոչ թե առնելով,
Ոչ թե կիտելով, այլ ցրելով են զանձերդ բազմանում,
Ունեցվածքներդ բազմապատկվում են
Սփռելով, ոչ թե խնայողությամբ,
Ոչ թե դիզելով, ամբարվելով են պաշարներդ աճում,
Այլ տարածվելով...*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան Ողբերգության (Բան ԼԱ, ա))

Այսպիսով, տրոհման յուրաքանչյուր մակարդակում, ներքին ինֆորմացիայի կուտակման որոշակի աստիճանում, տեղի է ունենում հաջորդ մակարդակի գնեցման մը (ինֆորմացիան վերածվում է նյութի, նյութը՝ ինֆորմացիայի) և այս նոր մակարդակը անբացահայտ կերպով իր մեջ կրում է նախորդը իբրև ներուժ ու սակրավ (սրբազան) սկզբունք, միայն նախասկիզբը հանդիսացող Կենտրոնում է, որ ինֆորմացիան և նյութը նույնական են, կամ էլ, որ նույնն է, դրանց փոխակերպման հաճախականությունը ձգտում է անսահմանության: «Եվ երկնքում են Հայրը և Բանը և Սուրբ Հոգին, և այս երեքը Մի են: Եվ այս երեքն են, որ երկրում վկայում են. Հոգին և Ջուրը և Արյունը, և այս երեքը միաբան են» (Ա. Հովհ. Ե 6-8): Ինֆորմացիան, էներգետիկ գործընթացների միջնորդությամբ, իրացվում է որպես ըստ որոշակի չափի ձևավորված ու կազմակերպված մարմին և, հակառակը, յուրաքանչյուր մարմնի իր ներքին էներգատարությանը համապատասխան տրված են ինֆորմացիոն պարամետրեր: Եվ քանի որ Տիեզերքի ամբողջականությունը խարսխված է Ինֆորմացիա-էներգիա-Նյութ եռամիասնության վրա, ապա դրանցից որևէ երկուսի առկայությունն ինքնաբերաբար հանգեցնում է երրորդի դրսևորմանը, օրինակ՝ էներգիա-խոսքի և ինֆորմացիա-պատկերի առկայության դեպքում, երրորդը՝ նյութի երևակումը տեղի է ունենում ավտոմատ կերպով. «Այն, որ Վարն է, նման է նրան, որ Վերն է: Եվ այն, որ Վերն է, նման է նրան, որ Վարն է» (Հերմես Տրիսմագիստ), հենց այս մեխանիզմի վրա են հենված բոլոր ժամանակների մոգություններն ու կախարդանքները:

*Ահա կատարյալ մի երրորդություն,
Անբաժանելի, անմասնատելի երեք դեմքերով,
Անսկզբնավոր ու անժամանակ,
Համակ բարեգործ, համակ կենսատու ու խաղաղարար,
Հաստիչ բովանդակ արարածների,
Անբաժանությամբ ու մի բնությամբ միշտ փառաբանված:*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան Ողբերգության (Բան ԽԴ, ա))

Այսինքն՝ տարածական-ֆիզիկական մարմինը ինֆորմացիոն-ժամանակային մարմնի պրոյեկցիան է, հետևաբար տիեզերական նվիրապետության (հիերարխիայի) յուրաքանչյուր մակարդակ և այդ մակարդակի ենթամակարդակ, ամբողջի մասը լինելով, միևնույն ժամանակ իր մեջ կրում է ամբողջը, իբրև ներքին պոտենցիա՝ ՓՈՔՐԸ ՄԵԾԻ ՄԵՋ Է, ՄԵԾԸ ՓՈՔՐԻ:

Ուրեմն, մարդ անհատը միաժամանակ ապրում է Տիեզերակառույցի բոլոր մա-

կարդակներում և հանդիսանում է տարաբնույթ մարմինների համադրությունից կազմված բարդ համակարգ: Լինելով ամբողջի մասնակի արտացոլանքը՝ մարդ համակարգի հիմքում նույնպես ընկած է ինֆորմացիա-էներգիա-նյութ (գիտակցություն-հոգի-մարմին) եռամիասնական բազիսը, որի ներքին ներդաշնակությունը օժտում է վերջինիս խոսքի շնորհով, կամ, որ նույնն է՝ Ոգեղենությամբ (ի տարբերություն կենդանական աշխարհի մյուս տեսակների, որոնք ունենալով եռամիասնական կառույց, զուրկ են անհատականությունը զատող ներքին ներդաշնակությունից՝ ոգու հավաստիքը հանդիսացող խոսք կառուցելու և արտաբերելու ունակությունից):

*Մարդու կազմվածքը բաղադրեցիր տարրերից ներհակ,
Որոնցից մեկը թանձր ու ծանր է, մյուսը՝ թեթև,
Մեկը սառնաշունչ, մյուսը հրային,
Որպեսզի մենք այդ հակամարտերի
Դիմադրությունն իրար նկատմամբ
Անաչառ կերպով հավասար պահած
Ներդաշնակելով արդար համարվենք...*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան Ողբերգության (Բան 29, ա))

Մարդ անհատի ներքին Երրորդության աստիճանական ինքնաիրացումով ծնվում և ծավալվում է մարդու ժամանակային մարմինը՝ բաշխվելով հինգաչափ բոլորապատույտով, համապատասխանաբար՝ Սկիզբ-Անցյալ-Ներկա-Ապագա-Վերջ: Եվ քանի որ տիեզերակառույցի երկբևեռ տրոհման ընթացքն ունի դիսկրետ (ընդհատ) բնույթ, ապա զարգացման յուրաքանչյուր փուլի Վերջը հանդիսանում է հաջորդի՝ սկզբնավորման անիմանալի համատեղումը: Հետևաբար Մահը և Ծնունդը փարվելով իմաստավորում են Հավիտենության խորհուրդը⁵, ուրեմն Մահը Կյանքի որոշակի արտահայտությունն է սոսկ, ահա թե ինչու էպոսում Դավիթը անիծում է Փոքր Մհերին. «Անմահ ըլնես, Անժառանգ», քանի որ Մահվան և Ծնունդի տարանջատումը նշանակում է Հավիտենության խզում, ինչը խորհրդանշված է Նեմրուք Լեռան ստորոտում Մհերի Ագռավու Քար մտնելով:

*Իսկ երկրորդը՝ հողն անմշակ սենյակն իր որովայնի,
Բարգավաճեցրեց յոթ զավակներով,
Թիվ անբավության, որ Աստվածային
Հավիտենություն է նշանակում,
Սահմանը նրա անիմանալի հարակայություն
Եվ ավագանի նորածին որդոց հորությունն անհատ:
Թիվն այս պանծալի, որ չունի իրեն զույգ ու հավասար,
Ոչ վերջ, ոչ վախճան, կուսություն է մի ընտրությամբ ուրույն,
Միշտ նվիրական, հավիտենություն անճառ, անմեկին,
Խորհուրդը խորհին, մեր մտքին անհաս:*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան Ողբերգության (Բան ԼԱ, ա))

Ինչպես և նյութական՝ ֆիզիկական մարմինը, անհատ մարդու ժամանակային

⁵ Վ. Քալաշյան, Դ. Հարությունյան, Հարեր, Երևան, 1999 թ., էջ 19:

մարմինը նույնպես օժտված է իներտությամբ: Դրա բովանդակությունը պայմանավորված է նրանով, որ կամայական ժամանակային հատվածում բաշխված արտաքին իրավիճակները հակում ունեն կրկնվելու և պահպանելու իրենց անփոփոխ ընթացքը մնացած բոլոր ժամանակային պահերին, հենց այս հակվածությունն է, որ կոչում են անհատական սովորություններ՝ բնավորություն: Հետևաբար, անհատին տրված ազատ կամքը ոչ այլ ինչ է, քան սեփական ժամանակային մարմնի իներտությունը խափանելու և մոբիլությունը (շարժունությունը) ապահովելու ունակություն: Այսինքն, մարդ անհատը գնում է դեպի Աստված թե Մամոնա, Լույսը թե Խավարը, կորոշվի նրան տրված ազատ կամքի ուղղվածությունից, մարդու կողմից Աշխարհն ընկալելու կերպից և ներքին ներդաշնակման աստիճանից:

Արդ, ներդաշնակության սեմանտիկան հանգում է մասի վարք ընթացքի և ամբողջի նպատակ-շահի համապատասխանությանը: Այլ խոսքով, մասի ներքին ինֆորմացիայի կուտակումը բնորոշող ազատ կամքը, որ նաև բնութագրում է տիեզերական նվիրապետության տվյալ մակարդակում քառսի աստիճանը, համատեղվում է իր հակոտնյայի՝ կարգավորվածությունը (դետերմինացվածությունը) արտահայտող և ամբողջի ինֆորմացիոն դաշտում գրանցված ծրագրի հետ: Հակոտնյաների այս համատեղությունը պայմանականորեն անվանում են անորոշության առնչություն⁶: Պատահականության և օրինաչափության այսօրինակ մեկտեղումը ճշգրտորեն համապատասխանում է տիեզերակառույցի ծավալման դիսկրետ ընթացքին և հանդիսանում է վերաարարման (ռեգեներացիայի) իրագործման ներքին մեխանիզմը: Անորոշության առնչության մասնակի դրսևորումներից է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ եթե հայտնի է հնարավոր իրադարձություններից որևէ կոնկրետ մեկի սպասումը, ապա անորոշ է դրա կայացման պահը: Եվ ընդհակառակը, երբ հայտնի է կայացման կոնկրետ պահը, ապա անորոշ է հնարավոր իրադարձություններից սպասվողի կոնկրետությունը:

Այսպիսով, Մոլորակի կյանքն ու ճակատագիրը կախված է այն բանից, թե ինչքանով մարդը կունենա ամբողջի մասը լինելու ընկալում և միաժամանակ ամբողջը կրելու իրական ապրում, և թե համապատասխանաբար ինչքանով տնօրինելու իրավունքը կվերաժի տեր կանգնելու առաքելության:

*Արդ այս բոլորից մատնված գերուս
Լոկ Դու կարող ես ազատել, փրկել
Մահվան ընծայված հոգին իմ կյանքին վերադարձնելով,
Քանզի, Տեր Հիսուս, դու ես ճանաչվում միայն բարերար,
Անսահման փառքով օրհներգված Քո Հոր ու Սուրբ Հոգուդ հետ՝
Հավիտյաններից հավիտյանս, ամեն:*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԺԵ, գ))

Հացն ու Գինին, Տեր Կենդանին

⁶ Г. Николис, И. Пригожин, Познание Сложного, Москва, 1990 г., с. 88.

Ինչպես արդեն նշվել էր, մարդ էակին տրված ազատ կամքը բնութագրում է նաև տիեզերական նվիրապետության տվյալ մակարդակում քառսի աստիճանը: Բացի այն, որ քառսը հանդիսանում է անկարգության բնութագրիչը, միևնույն ժամանակ այն կարող է ընկալվել իբրև բոլոր հնարավոր կարգավորվածությունների բազմազանություն, որպես կարգավորվածության բարձրագույն աստիճան⁷: Ինչպես հույս կա՞նք, որ մեջ առկա են բոլոր հնարավոր քանդակները և միայն վարպետի կամքով ու ստեղծագործական մտքի շնորհիվ է դրանցից առանձնացվում կոնկրետ մեկը, այնպես էլ քառսում առկա բոլոր հնարավոր կարգավորվածություններից տարանջատվում է այն եզակին, որը ծնվում է Արարչի Կամքով: Այսինքն վերաարարման ակտը հանդիսանում է մարդկության Ազատ կամքի (Բզական՝ պասիվ սկզբունք) և Արարչական Կամքի (Արական՝ ակտիվ սկզբունք) բեղմնավոր փարումի հետևանք, ահա թե ինչու էր նշվել, որ հենց անորոշության առնչությունն է հանդիսանում ռեգեներացիայի ներքին մեխանիզմը⁸: Հարկ է ընդգծել, որ այս պրոցեսը բնավ զերծ է դուալիստական բովանդակությունից և հանդիսանում է Երրորդության ինքնաիրացման արտաքին երևակումը: Եվ սա այսպես է, քանի որ ակտիվ և պասիվ սկզբունքների նկարագրված փոխազդեցությունը միջնորդավորված է էներգետիկ գործընթացներով (Սիրո՝ նեյտրալ, չեզոքացնող սկզբունք), ինչը լինելով այդ փոխազդեցության հավասարակշռող ու ծնող պատճառ՝ միաժամանակ հանդիսանում է դրա հետևանք-արդյունքը (Բանը՝ Լոգոսը, Որդին)⁹, արդ՝ **ԱՍՏՎԱԾ ՍԵՐ Է և ՍԵՐՆ Է ԱՍՏՎԱԾ**, իսկ մահմեդական կրոնի համաձայն՝ **ԶԿԱ ԱՍՏՎԱԾ ՔԱՆ ԱՍՏՎԱԾ** (լա իլա իլ Ալլահ):

Ձի դու ես միայն երկնքում անձառ, երկրում անզնին,

Գոյություն բոլոր տարերքների մեջ,

Աշխարհի բոլոր եզրածագերում,

Սկիզբն համայնի և ամեն ինչում՝ ամբողջ լրությանը,

(Գր. Նաբեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԽԱ, Բ))

Ոգու աշխարհում պատճառի և հետևանքի այս նույնությունն ու նմանությունը ենթադրում է մարդու կողմից իրեն շրջապատող աշխարհի նորովի ընկալում, դուալիստական մոտեցմամբ պայմանավորված նեգատիվ (սև-սպիտակ) տրամաբանությունից պետք է անցում կատարվի երրորդության օրինաչափությամբ (էսխատոլոգիայով) պայմանավորված աշխարհընկալման կերպին: Նոր մոտեցման պարագայում իրականությունն ընկալվում է արդեն ոչ թե որպես կատարված եղելությունների բազմություն, որտեղ մարդ էակը ենթակա է ճակատագրապաշտությանն ու բարին չարից տարբերելու հատվածականությանը, այլ իբրև առկա հնարավորությունների ամբողջություն, ուր նույնիսկ կատարված իրողությունը հանդես է գալիս նոր հնարավորության տեսքով, որից կարող են իրենց սկիզբն ու շարունակությունն ունենալ բազ-

⁷ С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий, Синергетика и прогнозы будущего, Москва, 2001 г., с. 27.

⁸ Л. В. Лесков, Футуро-синергетика, Москва, 2005 г., с. 52.

⁹ И. Пригожин, И. Стенгерс, Время, Хаос, Квант к решению парадокса времени. Москва, 2000 г., с. 27.

մաթիվ այլ հնարավորություններ: Անգամ ավագակին խաչելության պահին ինքնափոփոխման դեպքում երկնքի արքայություն մտնելու հնարավորություն է ընձեռվում, այսպիսով մարդը դուրս է գալիս զոհի հոգեբանությունից: «Հիսուս Քրիստոս դարձավ Մարդու Որդի այն բանի համար, որ մարդը դառնա Աստծո Որդի»¹⁰, իրողությունների ու դեպքերի կույր ենթակայությունից ձերբագատված անհատն ինքն է սկսում արարել իրեն շրջապատող դեպքերի և դիպվածների տարածաժամանակային բաշխվածությունը՝ ելնելով սեփական հոգու ապրումից, մտքի ընկալումներից և նյութական հարթությունում դրսևորած վարվեցողությունից ու մտադրություններից:

*Մրան կցորդ է, հույժ նմանատիպ
Հավատալը և այն փոփոխության,
Որ մեղավորը կարող է դառնալ լիովին քավված,
Չարագործն՝ արդար, անմաքուրը՝ սուրբ,
Ծանր, անքավելի հանցագործությամբ
Մահապարտն՝ անպարտ երանավետյալ,
Իսկ ծառայական կապանքների մեջ հեծեծողն հասնել
Երկնային փառքի ու ազատության:*

(Գր. Նաբեկացի, Մատյան ողբերգության« (Բան ԺԱ, ա))

Պատճառի և հետևանքի այս նույնությունը առկա է միայն Կենտրոնում և ողջ տիեզերակառույցում կենտրոնի ինֆորմացիոն արտահայտությունը հանդիսացող բազմաբնույթ արտացոլանքներում: Տիեզերածնության ընթացքը սկիզբ է առնում, երբ Կենտրոնը իբրև սերմ սկսում է ինքնադրսևորվել. «Ճշմարիտ, ճշմարիտ ասում եմ ձեզ. եթե ցորենի հատիկը հողի մեջ ընկնելով չմեռնի, միայն հատիկն ինքը կը մնայ, իսկ եթե մեռնի, բազում արդյունք կտա» (Հով. ԺԲ 24): Արդ՝ Կենտրոնում ժամանակը կանգնած է կամ որ նույնն է՝ իրար հաջորդող ժամանակային պահերը նույնական են՝ տարածությունը, անցյալը, ներկան և ապագան միևնույն կետում են, այսինքն ժամանակի խտությունը և Կենտրոնում պարփակված էներգիան ձգտում են անսահմանության, իսկ ժամանակային ընթացքի արագությունը՝ զրոյի: Կենտրոնի ինքնադրսևորմանը զուգընթաց տարածությունն ու ժամանակը սկսում են որոշակի օրինաչափությամբ տրոհվել, և պատճառը տարանջատվում է հետևանքից ու պատճառ-հետևանք նույնությունը ծավալվելով՝ վերածվում է պատճառահետևանքային շղթայի՝ բաշխվելով տրոհվող ժամանակի և տարածության մեջ: Այս տրոհման արդյունքում սերված տիեզերական նվիրապետությունն իր ամբողջության մեջ խարսխված է մեկ միասնական տրամաբանության վրա, որը բովանդակային իմաստով հանգում է էություն-երևույթ պատճառահետևանքային կապի պահպանմանը (աղ. 1): Չէ՞ որ սերմը պտղի է վերածվում տարածության և ժամանակի մեջ, ծավալվելով ամբողջությամբ, այլ ոչ թե մաս առ մաս և հերթականությամբ: Հետևաբար, խնդիրը ծավալման օրինաչափության պարզաբանման մեջ է կայանում, որը համապիտանի լինելով հանդերձ, ընկած է նաև մարդկության զարգացման ու ինքնափոփոխման հիմքում: Մարդկության արտաքին պատմությունն էլ հանդիսանում է մարդու ներքին պատ-

¹⁰ Иринае Лионский, Против ересей, ПИХ2//Творения, Москва, 1996 г., с. 240.

մության տարածաժամանակային ծավալումը, որը ենթարկվում է այդ նույն օրինաչափությանը:

*Իսկ մեկնությունը դրա կգտնես
Նկարված քո մեջ, անձն իմ եղկելի,
Ինչպես մի անեղծ արձանի վրա,
Ժամանակի տարրն ու տարին կազմող
Իրարահաջորդ թիվը օրերի,
Սահմանված ասես ինչ-որ օրենքով
Մարմնիդ մասերին համապատասխան,
Պետք է որ պահվեն անսխալ ու միշտ անայլալեղի:*

(Գր. Նաբեկացի, Մատյան ողբերգության« (Բան ԽՁ, Բ))

Ողջ տիեզերքը իրենից ներկայացնում է հիերարխիկ կառույց և այդ կառույցի յուրաքանչյուր մակարդակ բոլոր բնագավառներում ու մասերում կազմակերպվում է միևնույն՝ համապիտանի սկզբունքներին համապատասխան: Մակարդակներից յուրաքանչյուրն ածանցվում է իր նախորդից՝ որպես օբյեկտ, և հանդես է գալիս որպես սուբյեկտ՝ ծնող պատճառ, հիերարխիայի առավել ստորին մակարդակների համար¹¹: Ակնհայտ է, որ այդ հիերարխիան քարացած չէ և անընդհատ տրոհվում է տարածության և ժամանակի մեջ՝ ենթարկվելով ծավալման միևնույն սկզբունքին՝ *փոքրը մեծի մեջ է, մեծը՝ փոքրի*: Այս սկզբունքի տրամաբանությունը կայանում է նրանում, որ հիերարխիայի մակարդակներից յուրաքանչյուրը, ամբողջի մասը լինելով, իր մեջ կրում է ամբողջը՝ որպես ինֆորմացիա: Օրինակ, բջիջը, հանդիսանալով կենդանի օրգանիզմի բաղկացուցիչ մասը, իր մեջ բովանդակում է ողջ օրգանիզմը ինֆորմացիայի տեսքով (այստեղից էլ՝ կլոնավորման հնարավորությունը): Հատիկը, լինելով պտղի մասը, միևնույն ժամանակ որպես պոտենցիա կրում է պտղի եռամիասնական կառույցի ամբողջ ինֆորմացիան (այստեղից էլ, երբ սերմը ընկնում է հողը, մեռնելով, ծննդյան պատճառ է հանդիսանում նոր պտղի համար՝ իր բոլոր մասերով):

Չնայած ծավալման միևնույն սկզբունքին, ժամանակի մեջ հիերարխիայի տարբեր մակարդակներում տրոհումը ընթանում է ոչ միևնույն արագությամբ: Այսպես, բջիջների տրոհման արագությունը ավելի մեծ է, քան կենդանի օրգանիզմներինը: Այսինքն, որքան համակարգը բարդանում է, այնքան տրոհման գործընթացները դանդաղում են, իսկ ժամանակի ընթացքը արագանում, այսինքն կրճատվում է երևութական կյանքի տևողությունը, և նվիրապետության վերին մակարդակներում ընթացող պրոցեսներն ուշացումով են դրսևորվում առավել ստորին մակարդակներում:

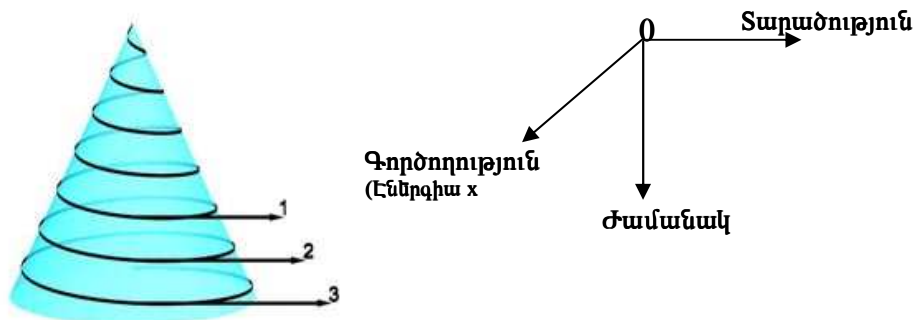
Բոլոր մակարդակներում ծավալման սկզբունքի նույնությունը և տրոհման արագությունների տարբերությունը զուգակցվում է ծավալման միևնույն օրինաչափությամբ: Դրա տրամաբանությունը կայանում է նրանում, որ անկախ օբյեկտի բարդության աստիճանից, վերջինիս ծավալումի համամասնությունը անընդհատ մնում է նույնը և ենթարկվում յոթի, կամ, որ նույնն է, օկտավայի օրենքին¹² (այստեղից էլ՝

¹¹ Վազգեն Ա. Կաթողիկոս, Գալիքի տեսիլքով, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 1998 թ., էջ 114:

¹² П. Успенский, В поисках чудесного, Петербург, 1992 г., с. 147.

բնագիտության մեջ հայտնի պահպանման բոլոր օրենքները):

Տիեզերական նվիրապետության յուրաքանչյուր մակարդակում էներգետիկ գործընթացներով միջնորդավորված ինֆորմացիա-նյութ փոխակերպումները տեղի են ունենում տվյալ մակարդակին հատուկ հաճախականություններով, վերջինս էլ բնութագրում է տվյալ հարթությունում ցանկացած երևույթի տարածաժամանակային բաշխվածությունը, ինչը նշանակում է, որ նախնական ինֆորմացիան բաշխված է ամբողջ տիեզերքով, այլ ոչ թե լոկալիզացված է: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր մակարդակ օժտված է իր սեփական հաճախային սպեկտրով (չափողականությամբ) և որքան մոտենում ենք Կենտրոնին, այնքան ավելի է մեծանում փոխակերպման արագությունը և պատճառն ու հետևանքն էլ ձգտելով միմյանց՝ կրճատվում է ներկայի տևողությունը, իսկ տարածությունը ձգտում է կետի¹³: Քանի որ հիերարխիկ յուրաքանչյուր մակարդակում ընթացող պրոցեսները ժամանակի մեջ որոշակի հապաղումով են արտահայտվում առավել ստորին հարթություններում, ապա էություն-երևույթ պատճառահետևանքային շղթայի անխզելիության պայմաններում դա հանգեցնում է տիեզերակառույցի ծավալման ընդհատ (դիսկրետ) բնույթին, հետևաբար Կենտրոնից ժամանակի ու տարածության տրոհման ընթացքը տեղի է ունենում ոչ թե հավասարաչափ (գծային) կերպով, այլ՝ արագացող ու դանդաղող (ոչ գծային բոլորապտույտի) պարույրի տեսքով (գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1. Որքան մոտենում ենք Կենտրոնին, այնքան ավելի է մեծանում ժամանակի խտությունը, ինչը բնութագրվում է իրար հաջորդող ամենամոտ հնարավոր պահերի հեռավորությամբ և այնքան ավելի է դանդաղում ժամանակի արագությունը, որը գծապատկերում ներկայացված է պարույրը շոշափող սլաքներով ($1 < 2 < 3$): Պարույրը սահմանափակող կողագծերը բնութագրում են պատճառահետևանքային շղթայի անխզելիությունը (պատահույթի ապագայի լուսակոն) և սահմանագատում բացարձակ անխզելիությունը (ունայնությունը) կարգավորված անխզելիությունից, իսկ պարույրների տրամագծերը բնորոշում են տվյալ հիերարխիկ մակարդակում պատճառի և հետևանքի նույնության աստիճանը կամ որ նույնն է՝ **ներկայի** տևողությունը:

Կոնը հատող շրջանագծերից յուրաքանչյուրի կենտրոնը արտացոլում է գազաթի՝ Մերմի, որ է Կենտրոնը Արար Աշխարհի, պրոյեկցիան տվյալ հիերարխիկ հարթության համար, այսպիսով՝ տիեզերական նվիրապետության յուրաքանչյուր մակարդակ իր մեջ կրում է Կենտրոնը անբացահայտ կերպով, որպես սակրալ (սրբազան) սկզբունք, Բանը տրոհվելով՝ Որդու պատարագով, Արարում է Հոր Կամքը, Աստծո

¹³ С. Хокинг, Р. Пенроуз, Природа пространства и времени, Санкт Петербург, 2007 г., с. 157.

մտքում հղացած ինֆորմացիան¹⁴:

*Ձոհաբերվելով հավիտենապես
Ամեն սեղանի սպանդարանում՝
Անսպառոթեն մնում է համայնն ամեն ինչի մեջ,
Ամբողջությունը՝ ամեն մի մասում,
Հույսամբ՝ երկնում, իսկությամբ երկրում,
Անհատ՝ մարդկությամբ և աստվածությամբ իր՝ լիակատար
Փշրվելով միշտ անթիվ մասերի՝ բաշխվում է անվերջ,
Որ միավորի այդպես բոլորին
Որպես մի մարմին Իր՝ գլխի համար,
Փառք քեզ նրա հետ, Հայր ողորմության,
հավիտյանս. ամեն:*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան Ողբերգության (Բան ԽԷ, գ))

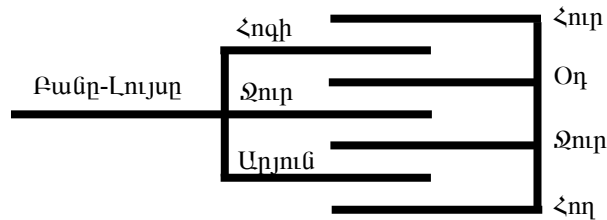
Տարածության չորս կողմերին համապատասխան և ժամանակի խտության անհավասարաչափ բաշխվածության հետևանքով, տիեզերական նվիրապետության յուրաքանչյուր մակարդակ օժտված է ինֆորմացիա-նյութ փոխակերպումների չորս տարբեր արագություններով (հաճախությունների սեփական սպեկտրով): Քանի որ այդ փոխակերպումները միջնորդավորված են էներգետիկ գործընթացներով, ապա յուրաքանչյուր հարթությունում առկա է համապատասխանաբար չորս էներգետիկ մակարդակ, որոնք խորհրդանշորեն ներկայացվում են հող, ջուր, օդ և հուր տարերքների տեսքով: Որքան մեծ է ինֆորմացիայից նյութ և նյութից ինֆորմացիա անցման արագությունը, այնքան կարճ է փոխակերպման ժամանակը և բարձր է փոխակերպման համար անհրաժեշտ էներգիայի չափը: Համապատասխանաբար, ամենաբարձր էներգետիկ մակարդակը հուր տարերքում է և ամենացածրը՝ հող տարերքում, ինչը նաև բնութագրում է այդ տարերքներում արարելու ունակության աստիճանը:

Այս չորս ենթամակարդակները միմյանց հետ շաղկապվում են Կենտրոնի անբաժանելի երրորդությունից ճառագած եռամիասնությամբ, որը միաբանված է: Տիեզերակառույցի ծավալման ընթացքը նախնական ինֆորմացիայի պահպանման տեսանկյունից խարսխված է երկնային երրորդության հաջորդական արտապատկերումների վրա «Եվ երկնքում են Հայրը և Բանը և Սուրբ Հոգին, և այս երեքը երեքն են, որ երկրում վկայում են. Հոգին և Ջուրը և Արյունը, և այս երեքը միաբան են» (Ա. Հովհ. Ե 8): Մի են, կնշանակի անմասնատելի և անբաժանելի, միաբան են՝ սերված են միևնույն բանից և նույն բանում են, մյուս կողմից երկնային և երկրային երրորդությունները կապված են Բանով¹⁵, որը երկնքում և՛ պատճառ է, և՛ հետևանք, իսկ երկրի վրա՝ ծնող պատճառ և ընդգրկող սկզբունք: Այս նույն իմաստաբանությունն արտահայտվում է պայծառակերպության խորհրդով, որը կայանում է ընկալելի Լույսի փոխակերմամբ իմանալի և ճանաչելի լույսի, ինչն իր էության մեջ եռամիասնական է ու

¹⁴ Հ. Գ. Դավթյան, Է. Վ. Լալայան, Նարեկացու աշխարհայացքը, Երևան, 2003 թ., էջ 75:

¹⁵ Վարդան Դերիկյան, Պայծառակերպությունը և Վարդավառի տոնը, Երևան, 2006թ., էջ 24:

հանդիսանում է երկնային երրորդության էմանացիան (ճառագումբ)¹⁶: Այսպիսով, Կենտրոնից ճառագված լույսով՝ երկրային երրորդությամբ շաղկապված չորս տարերքները կազմում են յոթ մակարդակներից բաղկացած ներդաշնակ բազմամիասնություն, ինչն էլ իրենից ներկայացնում է յոթի կամ օկտավայի համապիտանի օրենքը (3+4=7՝ գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2. Ներկայացված յոթ ենթամակարդակները իբրև ներդաշնակ բազմամիասնություն նկարագրում են ինչպես ամբողջ տիեզերակառույցի տրոհման՝ ծավալումի համամասնությունը, այնպես էլ տիեզերակարգի մասը կազմող ենթամակարդակում ներքին ինֆորմացիայի կուտակման և հաջորդական տրոհման գործընթացը: Մակարդակից մակարդակ անցումների մեջ ընդմիջումները տեղի են ունենում երրորդության մասը կազմող չորս բաղադրիչի և չորս տարերքի միջև, ինչպես նաև տիեզերակառույցի տվյալ հարթությանը նախորդողի ստորինից՝ հողից հուր անցման և հաջորդող հարթության վերին ենթամակարդակին հողից հուր անցման ընթացքում: Նույն տրամաբանությամբ և դինամիզմով է նաև կառուցված հնչերանգների դասավորությունը օկտավայում (դո-հոդ, ռե-արյուն, մի-ջուր տարերք, ֆա-Ջուր երրորդության, սոլ-օդ, լյա-հոգի, սի-հուր):

Ջուր տարերքը բացարձակ ունայնությունից տարանջատված (երրորդության ջուր բաղադրիչ) քառսն է տիեզերական նվիրապետության տվյալ հարթությունում, ինչը բնութագրվում է ազատ կամքով և բնորոշում է տվյալ ենթամակարդակի ինքնությունը, որը, զատվելով Կենտրոնից, իր մեջ կրում է Մերմն իբրև ինֆորմացիա. «Մնացէ՛ք իմ մեջ, եւ ես ձեր մեջ, ինչպէս ճյուղը, որ ինքն իրեն չի կարող պտուղ տալ, եթէ որթատունկի վրա հաստատված չլինի, նույնպէս և դուք՝ եթէ իմ վրա հաստատված չլինեք: Ես եմ որթատունկը, իսկ դուք՝ ճյուղերը: Ով բնակվում է իմ մեջ, և ես՝ նրա մեջ, նա շատ պտուղ է տալիս, որովհետև առանց ինձ ոչինչ չէք կարող անել:» (Հովհ. ԺԵ 4-5): Էպոսում էլ Ծովինարը հղանում է ջրից (երրորդության ջուր բաղադրիչ) և այնուհետև ծնված որդիներից Մանասարը ջրի տակ է (ջուր տարերք) ջոջանում, ստանում իր մարմնի յոթ մասերին համապատասխան զգեստներն ու կենաց ծառը խորհրդանշող խաչ պատերազմին առնելով աջ թևին՝ զատվում է Կենտրոնից իր ուրույն ինքնությամբ (Էպոս՝ ճյուղ Առաջին): Այստեղից՝ Ինքնության ընկալումից, ճանաչումից և յուրացումից սկիզբ է առնում ներքին ինֆորմացիայի կուտակման պրոցեսը ու, եթէ այն ազատ կամքի գործադրումով ընթանում է 7-ի օրենքին համապատասխան, ապա անհատը մեղավոր մարդուց մերկանալով և Քրիստոսին՝ նորը հագնելով, սրբությամբ և արդարությամբ նորոգվում է և բռնում Դարձի ճամփան: Այս խորհուրդը տրվեց Որդու կողմից Վերջին ընթրիքի ժամանակ Ս. Պատարագի խորհրդի ներկայացումով, որովհետև դրանով Հայր Աստված սրբագործված հացն ու գինին Սուրբ Հոգու ներգործությամբ վերածում է Իր միածին Որդու մարմնին և արյանը՝ դրանք բաշխելով և ճա-

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 25:

շակողներին միավորելով Իր հետ¹⁷: Էպոսում էլ Մասնա ծոերը որևէ բան արարելուց առաջ հնչեցնում էին Հացն ու Գինին Տեր կենդանին, այսինքն երկնային լույսի ճառագումով չորս տարերքների շաղկապված ներդաշնակությունն է արարման սկզբունքը: Ուրեմն, հայ լինել, կնշանակի նմանվել Հայկ նահապետին, ով, վերադառնալով (դարձ) հայրերի երկիր Հարք, եռաթև նետով (հոգին և ջուրը և արյունը, որ միաբան են) բևեռեց Բելին (հող, ջուր, օդ և հուր տարերքների չշաղկապվածություն), այսինքն՝ Բելը ոչ միայն մեզնից դուրս է, այլ նաև մեր ներսում է և այն պահերին, երբ մեզ հաջողվում է Երրորդության լույսով ներդաշնակել մեր ներքնաշխարհի չորս տարերքները, մենք կոչվում ենք Հայ՝ Աստծո զինվոր:

Արդ, օկտավայի կամ յոթի օրենքը, որ նաև յոթերորդ տառը Է-էությունն է խորհրդանշում, հանդիսանում է Աստծո առակային՝ մարդացած կերպարից քողի՝ ծածկույթի հեռացման եղանակը, ինչն էլ կայանում է անհատական ինքնափոփոխումի ճանապարհը, որ նշանակում է մեռնել այս նյութի աշխարհում և ծնվել Ոգու մակարդակում. «Ով սիրում է իր անձը, կը կորցնի այն, իսկ ով այս աշխարհում իր անձն ատում է, այն կը պահի հավիտենական կյանքի համար» (Հովհ. ԺԲ 25):

*Պաղատում եմ քեզ, լույսի ճառագայթ,
Արքա երկնավոր, գովյալ անպատում,
Որդի միածին անճառ Աստծո,
Խոնարհելով քո ունկն ու վերստին
մերձենալով ինձ,
Բարձրյալ բարեգութ, կյանքի ապավեն,
Անսա չարաչար վիրավորվածիս
հառաչանքներին այս նվաղաձայն:*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԺԴ, ա))

Ազգ-Անհատ փոխհարաբերությունը

Յուրաքանչյուր Ազգ, Բնական Տեսակ, ունի ծննդյան իր Պահը և տարածության իրեն հատուկ մասը՝ Արեալը¹⁸: Արեալի տարածական չափումը հանդես է գալիս որպես Բնական Հայրենիքի նյութական բաղադրիչ, իսկ Ժամանակային չափումը՝ որպես Պատմական Ուղի, ինչը հանդիսանում է Բնական Տեսակի Ժամանակային մարմինը, որն անընդհատ ծավալվելով՝ դրսևորվում է արտաքին պատմության, պատմական փաստերի տեսքով:

Այսպիսով, ազգերը համամարդկային հանրույթի որակական բաղադրիչներն են: Նրանցից յուրաքանչյուրին տրված է աշխարհընկալման իր կերպը, սխեման և այն արտահայտելու խորհրդանիշերի իր և միայն իր համակարգը, ինչն առավել արտահայտված է ազգերի մշակույթներում (լեզու, այբուբեն, ճարտարապետություն, երաժշտություն և այլն): Մշակույթի միջոցով յուրաքանչյուր ազգ անկրկնելի է իր տեսակի մեջ և այդ յուրահատկություններով էլ պայմանավորվում է մարդկային հան-

¹⁷ Պատարագամատույց, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2002 թ., էջ 31:

¹⁸ Л. Н. Гумилев, Этногенез и биосфера Земли, Ленинград, 1989 г., с. 181.

րության ներքին բազմազանությունը:

Ծավալման սկզբունքի համաձայն՝ մասն է ամբողջի և ամբողջը մասի ներքո, հետևաբար համակարգի կենսունակությունը հանգում է ներքին բազմազանության պահպանման խնդրին: Այսինքն, համակարգի ցանկացած մասի, տարրի խնդիրն է իր տեսակին բնորոշ որակական հատկանիշերի՝ **ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ** պահպանությունը մի կողմից, և ամբողջի հետ ներդաշնակվելու պերմանենտ ձգտումը՝ մյուս կողմից:

Այս երկու անհամատեղելի, հակոտնյա, մղումների համատեղությունից ծնվում է մշակույթը՝ «Ոգու և մարմնի կռվում ծնված հոգևոր էներգիան դրսևորվում, մարմնանում է սիմվոլների միջոցով»¹⁹: Միմվոլները չեն հորինվում մարդկանց կողմից, այլ հանդիսանում են ենթագիտակցական կայուն ընկալումների (արխետիպեր) արտաքին դրսևորում²⁰: Այլ խոսքով, Ազգային խորհրդանիշերի համակարգը մշակույթի անբաժանելի մասն է կազմում, իսկ Մշակույթը, հանդիսանալով էթնիկ տեսակի ինքնության ծավալման նյութական և աննյութական դրսևորումը, ներկայացնում է ազգային Է-ության ինֆորմացիոն արտահայտությունը: Այն ներառելով ազգային ոգեղենության բոլոր շերտերը՝ էթնոսի ձևավորման ընթացքում ձեռք է բերում համակարգաստեղծ նշանակություն: Ելնելով այն հանգամանքից, որ կամայական հանրային համակարգի (այդ թվում էթնիկ) անվտանգությունը ենթադրում է արտաքին անսահման ազդեցությունների պարագայում համակարգաստեղծ կապերի պահպանում, ապա մշակույթը և նրա անադարտության ապահովումը ձեռք է բերում առանցքային նշանակություն: Դա նշանակում է ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆԸ բնութագրող բաղադրիչների ներքին ներդաշնակ բազմազանության պահպանում: Օրինակ, լեզվի մակարդակում բարբառները հանդիսանում են վերջինիս որակական բազմազանության բաղադրիչները, հետևաբար դրանցից որևէ մեկի կորուստը կամ աղճատումը հանգեցնում է լեզվական համակարգի որակական աղքատացման, ինչն իր հերթին զրկում է արտաքին արձագանքման հնարավորությունից, քանի որ միօրինակ համակարգը բոլոր ազդեցություններին հակված է արձագանքել միայն մեկ ձևով:

*Ահա հոգևոր մի այլ օրինակ,
Որ նույնպես քեզնով է մեկնաբանվում՝
Միտո հողերով ի մի շաղկապված
Միասնությունը սուրբ եկեղեցու.
Բոլոր մասերը էթե անխտիր,
Վեհը փոքրի հետ որպես համարժեք,
Համահաճորեն չներդաշնակվեն՝ մի լծով կապված,
Խաթարված կլինի Քրիստոսի սուրբ
Անվան շինության ամբողջությունը,
Ինչպես որ, ասենք, մարմնի որևէ
Անդամը, թեկուզ աննշան, չնչին,
Եթե կտրվի, պակասի հանկարծ,
Կաղճատվի ամբողջ կազմվածքը մարմնի,*

¹⁹ К. Г. Юнг, Психология и алхимия, с. 45.

²⁰ Տարեգիրք, Ինքնության հարցեր, Երևան, 2002 թ., էջ 25:

*Որն զգայական սենյակն է մարդու,
Եվ բուն կերպարը կենթարկվի անարգ
մի փոփոխության:*

(Գր. Նաթեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԽԶ, գ))

Տարածության և ժամանակի մեջ տիեզերակառույցի ծավալումն ընթանում է միա-
ժամանակ երկու ուղղություններով՝ ֆիզիկական, նյութական հարթության մեջ՝ ա-
նընդհատ դիֆերենցման, իսկ էության, ինֆորմացիոն մակարդակում՝ ինտեգրման,
միասնականության աստիճանի բարձրացման ուղղությամբ: Ակներևաբար, կառույցի
և նրա մասերի միջև գործում են երկկողմ հետադարձ կապեր²¹, որոնց հետևանքով
հիերարխիայի բոլոր մակարդակներում էլ ծավալման այս երկբևեռ պրոցեսը, որոշա-
կի հապաղումով, իրեն համարժեք դրսևորումներն է ունենում՝ հավասարակշռվելով
տվյալ մակարդակի ներքին էներգիայով:

Մասնավորապես, մարդկային հանրության հիերարխիայում դիֆերենցման գոր-
ծընթացը դրսևորվում է ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ զատորոշման տեսքով, իսկ ինտեգրմանը՝
ինքնությունների բազմազանության ներդաշնակման ձգտումով: Ազգը, որպես համա-
մարդկային հիերարխիայի բաղադրատարր, ոչ թե մարդկանց թվաքանակյան գու-
մարն է, այլ մարդ-մարդ փոխհարաբերությունները միջնորդավորող և միայն տվյալ
էթնիկ տեսակին տրված արժեքների համակարգով բնորոշվող մեկ ամբողջական էա-
կանություն: Քանի որ արժեքը, որպես կատեգորիա, ապագայի հանդեպ ունեցած
մտապատկերն է, ապա բնական տեսակի արժեքային համակարգի հիմնախարիսխ է
հանդիսանում նրա մշակույթում դրսևորված աշխարհընկալման մոդելը, մտքի կա-
ռուցման նրան հատուկ կերպը: Հետևաբար, ազգերի մակարդակում տիեզերակա-
ռույցի երկբևեռ ծավալման ընթացքի հավասարակշռումը տեղի է ունենում աննյու-
թական մշակույթի վրա խարսխված ինքնաճանաչման պրոցեսի միջոցով: Այդ պրո-
ցեսի միջոցով համամարդկային ամբողջի մասը հանդիսացող էթնիկ տեսակը պահ-
պանում է իր ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, միևնույն ժամանակ, որպես ինֆորմացիա կրելով
ամբողջը, ձգտում է ներդաշնակվել ազգերի բազմազանությանը:

Այսինքն, նկարագրված մեխանիզմը, համամարդկային միջավայրից էթնիկ տեսա-
կը ինքնորոշելու էական միջոց լինելով, միևնույն ժամանակ ազգային հավաքակա-
նության միասնականությունը պահպանող ուժ է հանդիսանում: Այս ճանապարհով
համամարդկային ամբողջի մասը հանդիսացող էթնիկ տեսակը սեփական յուրա-
հատկության պահպանման միջոցով կրում է ամբողջն իր մեջ և որևէ տեսակի աղճա-
տում նշանակում է ինքնության պղծում, հետևաբար և ամբողջի մասը լինելու մեր-
ժում:

*Գոյությունն հոգուս մեղկությամբ լուծված
Ու քայքայված է համակ մեղքերով.
Գործիքն ընթացքիս՝ մարմինս կրող ոտքերս երկու,
Որոնք քայլում են կաղ ու անհաստատ,
Չարի արգելքով՝ շեղվել են ճամփից*

²¹ Л. В. Лесков, Футуро-синергетика, Москва, 2005 г., с. 20.

կենսաբար ծառի.

Ուժ տուր վերստին և ուղղիր մոլոր ընթացքը նրանց

Ամենափրկչիդ հնարանքներով:

(Գր. Նաբեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԺԸ, ք))

Վերը շարադրված մոտեցումների տեսանկյունից կարելի է եզրակացնել, որ բնական տեսակի առաքելության սահմանումը գոյաբանական (էկզիստենցիալ) առումներով հանգում է մարդու հոգու փրկության ճանապարհով ինքնաիրացման անընդհատությանը: Եվ քանի որ մարդը միկրոտիեզերք է, ապա նրանում նույնպես մեկտեղված են օրինաչափությունն ու պատահականությունը՝ մասնավորապես, հոգևոր կատարելության գոյություն ունեցող ճարտարությունների մասնակի խնդիրներից մեկն էլ անորոշության առնչության ձևավորումն է մարդ անհատի ներսում: Այսպես օրինակ, մտքի և շնչառության տարաբնույթ եղանակներով մեկտեղվում են ռիթմիկան (դետերմինացվածությունը) և ասոցիացիաները (քառսի և սպոնտանության իպոստասները):

Յուրահատկություններն ի հայտ են գալիս կոնկրետ Ազգի կողմից ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅԱՆ գործադրման մեջ, ինչը պայմանավորված է մշակութային շերտերում ամփոփված և աշխարհընկալման մոդելի վրա խարսխված ընկալումների տարբերությամբ: Եթե արևելքը ձգտում է ճանաչել մարդուն ճանաչելով աշխարհը, իսկ արևմուտքը ճանաչում է աշխարհը՝ ճանաչելով մարդուն ապա աշխարհաճանաչողության հայկական կերպը մեկտեղում է արևմտյան և արևելյան աշխարհընկալման համակարգերը՝ ներկայացնելով երկու տարաբնույթ մոդելների սինթեզ, անհամատեղելի հակոտնյաների միության լավագույն օրինակ: Հետևաբար, հայ էություն ինքնադրսևորման եղանակը բանաձևային մակարդակում կարելի է ձևակերպել՝ **«Ոչ թե արևմուտք կամ արևելք, այլ՝ ն՛ արևմուտք, և՛ արևելք»** եզրաբանությամբ, այլ խոսքով՝ եթե Արևմուտքի հարաբերությունը Աստծո հետ տեղի է ունենում երկխոսության տեսքով (իմանենություն՝ ներակայություն), իսկ Արևելքինը՝ մենախոսության (տրանսցենդենտություն), ապա հայը ընկալում է Աստծուն մենախոսությամբ և արտահայտում երկխոսությամբ:

Մարդ անհատը, հանդիսանալով տիեզերական նվիրապետության ազգ մակարդակի հաջորդական տրոհումների հետևանքը, փոխհարաբերվում է իր ազգի հետ հատուցման (կարմայի) օրենքին համապատասխան: Դա պայմանավորված է նաև նրանով, որ մետաֆիզիկական հարթության մեջ մարդը որպես ինֆորմացիա հանդիսանում է Աստծո մտքի հղացումը և նախնական ինֆորմացիայի պահպանման տեսանկյունից մարդը միաժամանակ բնակվում է տիեզերակառույցի բոլոր մակարդակներում: Ուրեմն, ֆիզիկական հարթության մեջ անհատի ծննդյան պահը և տեղը պայմանավորված է նրա հոգևոր անցյալում կուտակված բեռը թոթափելու համար լավագույն մեկնարկային պայմաններ ստեղծելու նպատակահարմարությամբ:

Որպես մեղքերով փոխադարձաբար

պայմանավորված

Նրանց հետևանք, արդյունք, էակից՝

*Հատուցումները արտահայտությամբ
Չափազանց հար ու նման են նրանց,
Միշտ նույնօրինակ ու զուգակշիռ:*

(Գր. Նաբեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԺԹ, գ))

Միաժամանակ, այս կամ այն ազգին, ցեղին և ընտանիքին պատկանելու կանխորոշվածությունը, դուրս լինելով անհատական կամքից (ուրեմն սրբագործված), պայմանավորում է հոգևոր կատարելության անհատական ձգտման համար անհրաժեշտ ուղենիշերի և ընկալումների կոնկրետ համակարգի նախընտրությունը: Այսինքն, որևէ անհատի հոգևոր կատարելության ընթացքը սկիզբ է առնում ազգային ինքնության յուրացումից, ինքն իրեն ճանաչելու՝ տիեզերակարգում ինքն իրեն գիտակցելուց և ազգային աշխարհընկալման մոդելի վրա խարսխված ներքին աշխատանքի գործադրումով: Խնդրի հետագա պարզաբանման նպատակով մշակութային շերտերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հայ տեսակի աշխարհընկալման մոդելում առանցքային դեր ունի *Կենտրոնի-Մերմի* գաղափարը: Օրինակ, երաժշտության մեջ հայկական ձայնեղանակի (լադի) կառուցվածքում հնչերանգները, ելնելով կենտրոնի հնչերանգից, շարժվում են միաժամանակ դեպի սուր և թավ հնչերանգներ, այնուհետև, նորից վերադառնում են դեպի *Կենտրոն*, ի տարբերություն արևմտյան լադի, որտեղ ձայնեղանակները սկիզբ են առնում ու վերադառնում թավ հնչերանգներ (ինդուկտիվ մտածելակերպ) և արևելյանի, որտեղ սկիզբն ու վերջը սուր հնչերանգներում են մեկնարկում և ավարտվում (դեդուկտիվ մտածելակերպ): «Յուրաքանչյուր ազգի երաժշտությունն իր ազգի հնչական ելևեջներեն կծնի ու կծավալի, հայ լեզուն ունի իր հատուկ հնչավորությունը, ուրեմն և համապատասխան երաժշտություն»²² ի նկատի ունենալով, որ Ոգին մարդուն տրված կենաց ծառով խոսք կառուցելու և արտաբերելու ունակությունը հանդիսանալով մարդու ներքին ներդաշնակման կերպն է արտացոլում, կարելի է եզրակացնել, որ՝

Արմատական բնագոյներում տրված Հայկական աշխարհընկալման մոդելը պատկերանում է՝ օկտավայի Կենտրոնից (երրորդության ջուր բաղադրիչ-ֆա հնչերանգ) բխած և դեպի Կենտրոն անդրադարձած պարբերական պրոցեսի իրականացման տեսքով:

Հետևաբար հայ մարդու հոգևոր կատարելությանը ուղղված ներքին աշխատանքի հիմքում պետք է ընկած լինի այս նույն տրամաբանությունը, և քանի որ մարդու ինքնափոփոխման ընթացքը ուղղված է օկտավայի ստորին մասերից դեպի վերև, ապա բուն հայկական ներշնչման մեխանիզմը (մեղիտացիան) պետք է սկիզբ առնի սրտից (կենտրոնին զուգահեռ մարմնի մասը) և շարժվի միաժամանակ դեպի օկտավային զուգահեռ մարմնի վերին ու ստորին մակարդակները, այնուհետև կրկին վերադառնա մեկնակենտրոնին: Այսինքն, մարդու հոգևոր կատարելության դեպի վեր ուղղված էվոլյուցիան օբյեկտիվորեն հակառակ է ընթանում տիեզերակառույցի դեպի վար ուղղված տրոհմանն ու զարգացմանը (ինվոլյուցիային) և այդ պատճառով այն անհրաժեշտաբար ազատ կամքի գործադրման կարիքն ունի: Ազատ կամքով դրսևորված ճիշդ պետք է գործադրվի օկտավայի ստորին մակարդակներից դեպի վեր ուղղված ըն-

²² **Կոմիտաս**, Հոգվածներ և ուսումնասիրություններ, Երևան, 1941 թ., էջ 49:

թացքում հանդիպող ընդմիջումների և ընդհատումների պահերին, որոնք են՝ երրորդության ջուր բաղադրիչից (զուգահեռներն են՝ ֆա հնչերանգն ու մարմնի մասերից սիրտը) անցումը օդ տարերքին (զուգահեռներն են՝ սոլ հնչերանգն ու մարմնի մասերից ձայնափողը) և տիեզերակառույցում մարդ անհատ հիերարխիայի վերին (ընտանիք, ազգ, ցեղ, մարդկություն) ու ստորին (ֆիզիկական երկիր, լուսին) հարթությունների անցումներում (գծապատկեր 2):

Այժմ եթե համեմատական վերլուծության տեսանկյունից դիտենք քրիստոնեական ավանդույթում ընդունված հոգևոր մենակեցության (ասկետայի) համակարգերը, ապա պարզ կդառնա, որ այն միարժեքորեն համընկնում է վերը նկարագրված հայկական մեդիտատիվ մեխանիզմին: Մասնավորապես, քրիստոնեության մարդաբանական տեսակետը անմիջականորեն առնչվում է մարդ անհատի եռամիասնական բազիսին և հոգու փրկության ուղենիշը պարփակված է սուբյեկտիվ ազատ կամքի ու արաչական օբյեկտիվ կամքի փոխներգործության (սիներգիզմի)²³ ծիրով: Այս իմաստով, քրիստոնեական ավանդույթում իր ուրույն դերակատարությամբ առանձնանում է ներքին հոգևոր աշխատանքի՝ Իսիհաթի ուղղությունը: Իսիհազմը (հունարեն $\pi\pi\pi\pi\pi\pi$ - խաղաղություն, լուրջություն)²⁴ որպես հոգևոր կատարելության կիրառական փորձառություն, հանդիսանում է ուղղափառ ասկետիզմի հիմնախարիսիսը: Վերջինիս ամենաեական կողմը կայանում է հոգու և գիտակցության համարժեքության մասին պնդումը և սրտի ու մտքի, որպես մարդու մեջ առկա գերագույն սկզբունքներ, սինթեզի ձգտումը: Ի տարբերություն հունական ավանդույթի (արևմուտք), որտեղ գիտակցությունն ու միտքն է դոմինանտ համարվում և Բսլամի (արևելք)՝ սրտի սկզբունքի գերակա խորհրդապաշտությամբ, Իսիհազմը միարժեքորեն օրինաչափվում է հայկական աշխարհընկալման մոդելի վրա խարսխված և վերը նկարագրված բուն հայկական հոգևոր կատարելության ճարտարության հետ:

*Եվ այն, ինչ ասելն իսկ ահավոր է,
Գրում եմ այստեղ որպես հիշատակ մեծ երախտիքիդ.
Կարող ենք նույնիսկ մենք աստված լինել
Շնորհներով ու ձիրքերով ընտիր
Ու միավորվել ստեղծողիդ հետ՝
Տերունական Քո մարմնի ճաշակմամբ
Եվ միաձուլմամբ Քո կենաց լույսին.
Մինչդեռ, Պողոսի խոսքի համաձայն,
Նախկին օրենքը չուներ այսպիսի
Կատարելության երջանիկ խոստում:*

(Գր. Նաբեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԾԲ, Բ))

Ազգի անցած պատմական Ուղու և անհատի հոգևոր կյանքի ընթացքում ձեռք բերված փորձի համապատասխանությունը և համարժեքությունը ենթադրում է, որ ազգային միֆերի համալիրը միաժամանակ օժտված է երկու ուղղվածությամբ: Որպես

²³ **Епископ Паргев**, Богопознание, Степанакерт, 1991 г., с.с 44-46.

²⁴ **С. Хоружий**, Ключ к новому видению человека <http://www.wco.ru/biblio/>, с. 6-11.

մարդու կողմից տիեզերակարգի ճանաչման և յուրացման համակարգ²⁵, միֆը մի կողմից ուղղված է մարդու ներաշխարհին՝ ուղղորդելով անհատի ներքին կյանքը, մյուս կողմից, այն կանոնակարգելով մարդկային վարքագիծը արտաքին կյանքում, բնորոշում է էթնիկ համակեցության բովանդակությունը: Անհատի և ազգի ներդաշնակման այս եղանակի տեսանկյունից Հայ անունը բնորոշող առանցքային միֆը (Հայկի և Բելի պատերազմը), լինելով պատմական եղելություն, միաժամանակ հանդիսանում է հայ մարդու հոգևոր կատարելությունն ապահովող՝ վերը նկարագրված, ներքին մեխանիզմ: Այսինքն հայոց պատմական անցյալն ու հիշողությունը այս դեպքում դադարում են լինել սոսկ կատարվածի ժամանակագրություն, այլ վերածվում են ներկայում առկա հնարավորության, որից սկիզբ են առնում ապագան կառուցելու բազմաթիվ ուղղություններ:

Ազգային հավաքական հոգեբանության²⁶ մեջ պատճառի և հետևանքի այս նույնության լույսի ներքո վերաբարձման մյուս երկու ակտերը, որոնք խորհրդանշվում են Ջրհեղեղով և Քրիստոսի մարմնացումով, ձեռք են բերում ներքին բովանդակության նոր իմաստավորում: Ջրհեղեղի պարագայում պատմական եղելության արտաքին՝ երևույթի առակային դրսևորումը օրինաչափվում է Մերմի գաղափարին, քանի որ Տապանի խորհուրդը կայանում էր նախնական ողջ ինֆորմացիայի պահպանման մեջ ջուր տարերքի-քառսի առկայության պայմաններում: Ընդ որում, Կենտրոնի-Մերմի զոհողության պրոյեկցիան երկրի վրա համընկնում է Հայկական Արեալի հետ²⁷: Աստծո Որդու մարմնացումը լրումն էր առաջին երկու վերաբարձման ակտերի, քանի որ Քրիստոս կար Հիսուսից առաջ և Մարդու Որդին իր կյանքով նյութականացրեց աշխարհաբարձման խորհուրդը՝ անցնելով ձեռնադրման յոթ աստիճաններով՝ Ծնունդը, Մկրտությունը Հորդանանում, Պայծառակերպությունը, Ինքնուրացումը, Հայտնությունը, Վճիռը և Հարությունը:

Եթե առաջին երկու իրադարձությունների արտաքին-առակային և ներքին-բովանդակային իմաստավորումները համամարդկային լինելով ակներևաբար նույնանում են Հայ ազգային Ինքնությանը, ապա Քրիստոսի գալստյան պարագայում վերը լուսաբանված բովանդակային նույնությունը Հայկականության բազմաշերտությանը լրացվում է նաև ազգային պատմության արտաքին-առակային հետագա դրսևորումներով:

Մասնավորապես, երբ զուգահեռներ ենք անցկացնում Գողգոթայի և Տեր-Ջորի միջև, ակնհայտ է դառնում, որ Գողգոթայում խաչելության վճիռն իրականացրեց հռոմեացի զինվորը: Տեր-Ջորում, Հայոց Խաչելության վճիռը իրականացրեց թուրք ասկյարը, վճիռ, որը կայացրեցին նույն փարիսեցիների հետնորդները: Արտաքին այս նմանության ներքին նույնությունը պարզ է դառնում, երբ համեմատում ենք Քրիստոնեության ընդունման տարեգրության՝ (301 թ. = 3 + 0 + 1 = 4) ու ցեղասպանության միջև ընկած ժամանակահատվածի՝ (1614 տարի = 1 + 6 + 1 + 4 = 12 = 1 + 2 = 3) թվերի ներքին եզոթերիկ (թաքնագիտական) խորհուրդները՝ 4 + 3 = 7: Այսինքն, Հայ ազգա-

²⁵ **А. А. Степанян**, Развитие исторической мысли в древней Армении, Ереван, 1991 г. с. 7.

²⁶ **Վազգեն Ա. Կաթողիկոս**, Գալիքի տեսիլքով, գիրք երկրորդ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 1998 թ., էջ 116:

²⁷ **Վ. Քալաշյան, Դ. Հարությունյան**, Հարեր, Երևան, 1999 թ., էջ 7-8:

յին հավաքական մարմինը թե՛ տարածական և թե՛ ժամանակային առումներով Քրիստոնեության լույսով անցնում է հոգևոր կատարելության Ուղին, որը համապատասխանում է 7-ի տիեզերական օրինաչափությանը:

Արդ, հարկ է վերախմբավորել պատմական անցյալը, որովհետև այսօրվա արմատները երեկվա մեջ են, վաղվանը՝ այսօրվա և անհատական ինքնավիճակման ողջ ընթացքը հետադարձ կապով առնչվում է նաև ազգային վերափոխմանը:

*Տեր Հիսուս Քրիստոս, Հորդ հետ գովված,
ու երկրպագված
Բարեհոշակված քո Սուրբ Հոգու հետ,
Դու, որ մարմնացար մեզ համար՝ ըստ մեզ,
Որ մեզ դարձնես ըստ Քեզ՝ քեզ համար,
Լույս ամենայնի, համակ ողորմած, հզոր, երկնային,
Աղաչում եմ Քեզ, ջարդված, խորտակված,
Լուծված հողանյութ անոթիս նորեն
Վերստեղծելով հրաշակերտիդ:
Ինձ, որ պատկերդ եմ, մեղքով հնացած,
Քուրաներիդ մեջ ձուլիդ վերստին խոսքիդ հրայրքով:*

(Գր. Նարեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԺԹ, ա))

Ընդհանրապես մեկնությունների վերը ներկայացված թվային խորհրդաբանությունը, այլաբանական սրբազան նշանակություն ունենալով, խարսխված է տիեզերածնության մասին համամարդկային ընկալումների վրա: Գոյություն ունեցող թվերի խորհրդաբանությունները կրում են բազմաբովանդակ բնույթ, մասնավորապես 4 թվի խորհրդաբանությունը կապվում է ինչպես տարերքների հետ, այնպես էլ գրերի համար տրված գլխավոր գույներին և այլն²⁸, նույնպիսի բազմազանությամբ է օժտված նաև 10 թվի խորհրդաբանությունը, սակայն մեր կարծիքով, դրանց բոլորի հիմքում ընկած է տիեզերակառույցի երկբևեռ տրոհման ներկայացված օբյեկտիվ ընթացքն ու դրա առանցքը հանդիսացող ինֆորմացիա-էներգիա-նյութ եռամիասնության ինքնաիրացման օրինաչափությունները: Հետևաբար, նույնիսկ թիվը կազմող գումարելիների հերթականությունը օժտված է շատ որոշակի ներքին իմաստաբանությամբ, օրինակ օկտավայի համապիտանի օրենքն արտահայտող $3 + 4 \equiv 7$ նույնությունն արտահայտում է տիեզերակառույցի տրոհման վայրընթաց պրոցեսը (գծապատկեր2)²⁸՝ ինվոլյուցիան, այդ պատճառով տվյալ դեպքում այն պայմանականորեն կարելի է թվագրել՝ $3 + 4 \equiv 7 \downarrow$: Մինչդեռ վերը ներկայացված մարդու ինքնակատարելության և ազգի ներքին պատմության էվոլյուցիոն ընթացքները, օբյեկտիվորեն դեմ հանդիման լինելով Արարման ինվոլյուցիային, ուղղված են ստորին մակարդակներից դեպի վերին շերտերը: Ակներևաբար, էվոլյուցիոն ընթացքն արտահայտող օկտավայի օրինաչափությունն այս դեպքում պետք է թվագրվի՝ $4 + 3 = 7 \uparrow$ տեսքով, այսինքն եթե առաջին դեպքում Կենտրոնից ճառագված եռամիասնական լույսով 4 տարերքները շաղ-

²⁸ Հայ Առաքելական Եկեղեցու Արցախի թեմի աստուածաբանական հանդես «Գանձասար», Երևան, 1993թ., (դ), էջ 318:

կապվելով կազմում են 7-ի բազմամիասնությունը, ապա երկրորդ դեպքում տիեզերական նվիրապետության յուրաքանչյուր հարթությունը բնութագրող սեփական հաճախությունների սպեկտրը՝ 4 տարերքները, ներդաշնակվում են միմյանց հետ Մերմի-Կենտրոնի ինֆորմացիոն պրոյեկցիայի՝ ներքին երրորդության միջոցով: Էպոսում էլ՝ Սասնա ծուռ Դավիթը, երբ վերանորոգում էր (իմա. հոգևոր ինքնակատարելության ընթացք) Մարութա Բարձրիկն Աստվածածինը, աշխարհի չորս ծագերից կանչում է տաճարաշեն վարպետներ (4 տարերքներ) և տաճարը հնարավոր է լինում կանգուն պահել միայն, երբ **երրորդ օրը** կառուցելուց առաջ Դավիթը Թուր Կեծակիով հիմքում խաչ է անում (իմա. երկնային և երկրային երրորդությունները կապող Բան-Լույսը), ուրեմն անհատն իբրև տիեզերակառույցի տրոհման **արտաքին մարդ** արդյունք-հետևանք իր ներքին չորս տարերքով ենթարկվում է Արարչական Կամքի (իմա. դետերմինություն) դրսևորումն հանդիսացող ինվոլյուցիոն 7↓-ի օրինաչափությանը, մյուս կողմից էլ հոգևոր կատարելության ընթացքում իրեն տրված ազատ կամքի (իմա. քառսի աստիճան) գործադրումով Բան-Լույսով, որ եռամիասնական է, շաղկապում է **ներքին մարդու** չորս տարերքները՝ իրագործելով էվոլյուցիոն՝ 7↑-ի օրինաչափությունը: Արդյունքում, ներքին ինֆորմացիայի կուտակման հիմքում ընկած անորոշության առնչությունը, որ նաև ռեգեներացիայի հիմնախարհսխն է, թվային խորհրդաբանությամբ ներկայանում է՝ $3 + 4 + 3 = 10 \downarrow \uparrow$ տեսքով, որտեղ առաջին 3-ը երկնային երրորդությունն է (Հայրը և Բանը և Սուրբ Հոգին, որ մի են), 4-ը տարերքներն են (ներքին հաճախությունների սպեկտրը), իսկ վերջին գումարելին հանդիսացող 3-ը երկնային երրորդության արտապատկերումը՝ պրոյեկցիան հանդիսացող եռամիասնությունն է (Հոգին և Ջուրը և Արյունը, որ միաբան են), այլ խոսքով՝ Աստծո որդիների՝ «ներքին» և «արտաքին» մարդու ներդաշնակ միասնության թվային խորհրդաբանությունը արտահայտվում է $10 \downarrow \uparrow$ թվի ներկայացված իմաստաբանությամբ:

Տերունական աղոթքի բազմաթիվ մեկնություններից Ս. Եղիշե վարդապետի ուրույն քննությունը,²⁹ օրինաչափելով ներկայացված թվային խորհրդաբանությանը, ակնհայտ է դարձնում, որ այն բաղկացած է 10 մասից, որոնցից՝ **«Հայր մեր որ երկնքում ես, թող սուրբ լինի Քո անունը, Թող գա Քո արքայությունը, թող Քո կամքը լինի ինչպես երկնքում, այնպես էլ՝ երկրի վրա»** համապատասխանում է երկնային երրորդությանը, որ է՝ Հայրը և Բանը և Սուրբ Հոգին, **«Մեր հանապազօրյա հացը տուր մեզ այսօր, Ներիր մեր մեղքերը, ինչպես որ մենք ենք ներում մեր պարտապաններին, Մի տար մեզ փորձության, այլ փրկիր չարից»** համապատասխանում է ներքին չորս տարերքներին, **«Ձի Քո է արքայություն և գորություն և փառքը, հավիտյանս. Ամեն»** համապատասխանում է երկնային երրորդության արտացոլանքը հանդիսացող երկրային եռամիասնությանը, որ է միաբան: Արդ, «Հայր Մեր»-ով ներդաշնակվում են «ներքին» և «արտաքին» մարդը և միասնական վարք ու բարքով իբրև ամբողջություն անհատը կերպավորվում Աստծո Որդու:

*Այսպես այս յուրը՝ կատարյալ
Փրկության լույսով,*

²⁹ Հայ Առաքելական Եկեղեցու Արցախի թեմի աստվածաբանական հանդես «Գանձասար», Եր–ան, 1993., (գ), էջ 246-254:

2008

ԿԱՐԱՐԱԾԱՅԻՆ ԱՅԼ ԶՆԱՐ՝ ՔԱՆ ՏՐՎԱԾԸ

Բ 153

Լցվելով մեզ վրա՝ օծում է մեր
 Խորանն արտաքին
 Իսկ ներքին մարդու մեջ մտնելով
 Ոչ ակնհայտ, այլ ծածկապես՝
 Նոր կենդանություն է հաղորդում:

(Գր. Նարեկացի, Մատյան ողբերգության (Բան ԴԳ, գ))

Աղյուսակ 1

ԷՈՒԹՅՈՒՆ		ԵՐԵՎՈՒՅԹ	
Հմանացիա	Սուբստանցիա	Պրոյեկցիա	Դրսևորում
Սերմ	Ինֆորմացիա	Մատերիա	Պտուղ
Ինդուկցիա	Տրանսցենդենտ	Իմանենտ	Դեդուկցիա
Աշխարհընկալում	Ենթագիտակցություն	Գիտակցություն	Աշխարհայացք
Արժեքների համակարգ	Խմբային անգիտակցական	Հասարակական կարծիք	Ստերեոտիպ
Մշակույթ	Ազգ	Հասարակություն	Քաղաքակրթություն
Ժամանակային մարմին	Ներքին պատմություն	Արտաքին պատմություն	Ժամանակագրություն
Ինքնակազմակերպման զգացում	Պետականություն	Պետություն	Քաղաքական կառույց
Էթիկա	Բարոյականություն	Իրավունք	Իրավական նորմ
Իմաստություն	Արևելք	Արևմուտք	Իմացություն
Հավասարակշռող էներգիա (Հյուսիս-Հարավ)			